

LATVIEŠU TRIMDAS NOZĪMĪGĀKĀS POLITISKĀS AKCIJAS: BALTIJAS BRĪVĪBAS UN MIERA KUĢA (1985) PIEMĒRS

Kristīne Beķere ir ieguvusi maģistra grādu vēstures zinātnē (2009, Greifswaldes Universitāte, Vācija) un pašlaik ir doktora zinātniskā grāda pretendente Latvijas Universitātē. LU Latvijas vēstures institūta pētniece un Kuldīgas novada muzeja pētniece. Pētnieciskās intereses: attieksme pret Latvijas valstiskumu diasporā (pirms Otrā pasaules kara) un trimdā, latviešu trimdas politiskās aktivitātes, baltiešu sadarbība trimdā.

Raksturvārdi: trimda, Baltijas brīvības un miera kuģis, Latvijas neatkarības ideja, politiskās aktivitātes, Helsinku Nobeiguma akts.

Ievads

Latviešu trimda, resp., latvieši, kuri Otrā pasaules kara bēgļu kustības rezultātā pēc kara atradās ārpus Latvijas teritorijas un apmetās uz pastāvīgu dzīvi “brīvajā pasaulē”, nesamierinājās ar Latvijas pretlikumīgo pievienošanu Padomju Savienībai. Visu savu pastāvēšanas laiku no Otrā pasaules kara beigām līdz pat Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai trimda aktīvi darbojās sabiedrisko attiecību un politiskā lobija jomās savās mītnes zemēs, uzturot dzīvu Latvijas neatkarības ideju un cenšoties veicināt Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanu. Gan ārēju (saspīlējumi un atslābumi aukstā kara procesos), gan iekšēju (paaudžu nomaīņa trimdā) faktoru ietekmē kopš 70. gadu vidus trimdas politiskās aktivitātes bija aktivizējušās starptautiskā mērogā.

Raksta mērķis ir analizēt vienu no trimdas publicitātes ziņā veiksmīgākajām politiskajām akcijām – 1985. gadā notikušo Baltijas brīvības un miera kuģa braucieni, pievēršot galveno uzmanību brauciena organizēšanai un norisei, kā arī sasniegto rezultātu un ietekmes analīzei.

Baltijas brīvības un miera kuģa brauciens kā ļoti spilgta trimdas dzīves epizode ir salīdzinoši daudz aprakstīts publicistikā un atmiņu stāstos¹ gan trimdas laikā, gan pēc neatkarības atgūšanas. Tiesa gan, pētnieki varētu vēlēties, lai savās atmiņās rakstītāji vairāk un detalizētāk pakavētos nevis tikai pie emocionāli sakāpinātākajiem notikumiem, piem., lielākajām demonstrācijām, bet tieši pie pasākuma plānošanas un organizēšanas aizkulisēm, kuras grūti rekonstruēt no citiem avotu veidiem. Uz savu personīgo pieredzi balstītu rakstu par šo akciju ir publicējis tās organizācijas komitejas

¹ Nyet Nyet Soviet 2018.

vadītājs Māris Graudiņš², kuģa brauciena divdesmitgadei veltītu īsu pārskatu publicējusi Lilita Zaļkalne³. Šis raksts ir mēģinājums uz arhīvos atrodamo dokumentu un citu tālāka liecību pamata papildināt par braucienu jau zināmo ar jaunu informāciju, rekonstruēt brauciena organizēšanas, un īpaši finansēšanas, procesus, kā arī secīgi atspoguļot brauciena norises galvenos notikumus un nobeigumā – iespēju robežās izvērtēt šī brauciena vietu trimdas politisko aktivitāšu vēsturē.

Arhīvu materiāli par šo akciju diemžēl ir ļoti izkaisīti un atrodas trimdas dokumentu krātuvēs daudzviet pasaulē. Šajā rakstā izmantoti materiāli no Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva, Latviešu dokumentācijas centra Lielbritānijā Straumēnos, Minesotas Universitātes Imigrācijas vēstures pētniecības centra arhīva (*Immigration History Research Center – IHRC*) un ALA biroja arhīva Rokvilā, ASV. Neapšaubāmi, arī citos arhīvos iespējams atrast dokumentus par Baltijas brīvības un miera kuģa akciju.

Baltijas brīvības un miera kuģa ideja

Baltijas brīvības un miera kuģa brauciena idejas autors bija Zviedrijā dzīvojošais latviešu publicists, žurnālists un aktīvs trimdas sabiedriskais darbinieks Vilnis Zaļkalns. Ideja par kuģa braucienu kā politisku manifestāciju, šķiet, izskanējusi jau krietni agrāk, 70. gados latviešu jauniešu neformālās sarunās Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības kongresos.⁴ Pati ideja par Baltijas jūrā esoša kuģa izmantošanu kā platformu kādām ar Baltijas valstīm saistītām aktivitātēm ir vēl senāka – 60. gadu sākumā tika apsvērta ideja par kuģa izmantošanu kā bāzi radio raidītājam *Baltijas Balss*, kas gan netika izveidots.⁵ Šai sākotnēji plānotajai radio kuģa idejai gan ir pavisam cits raksturs nekā divdesmit gadus vēlāk tiešām īstenotajai Baltijas brīvības un miera kuģa politiskajai akcijai, tādēļ abu notikumu starpā saskatāma drīzāk idejiskas iedvesmošanās saikne, nevis tieša pēctecība.

Kuģa braucienam tika izvirzīti vairāki mērķi, kuri visi bija saistīti ar ideju par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Brauciena galvenais mērķis bija “Igaunijas, Latvijas un Lietuvas tuvākiem kaimiņiem atgādināt, ka miers Eiropā nav dalāms no cilvēka tiesību respektēšanas un demokrātijas atjaunošanas trīs PSRS okupētajās Baltijas republikās”⁶. Citas akcijas rīkotāju izvirzītās prasības bija atbrīvot Baltijas valstis no PSRS atomieročiem, izvest okupācijas varas militāros spēkus no Baltijas valstīm. Organizatori vēlējās “radīt situāciju, kad vismaz uz dažām dienām Baltijas jautājums izvirzās pasaules masu mediju starpešu gaismā”, kā arī cerēja, ka šāda akcija varētu “izraisīt atbalsis un stimulēt līdzīga paveida idejisku kustību okupētajās Baltijas zemēs”.⁷

Akcijas dalībnieki izteica savu atbalstu baltiešu disidentiem, kas tikuši apcietināti par vides aizsardzības jautājumu aktualizēšanu un pieprasīja pārtraukt PSRS īstenotos cilvēktiesību un pašnoteikšanās tiesību pārkāpumus Baltijas valstīs.⁸ Baltijas valstu vides aizsardzības problēma bija viens no tiem tematiskajiem jautājumiem, kuru vēlējās aktualizēt brauciena organizatori. Vides jautājums saistījās gan ar prasībām atbrīvot Baltijas reģionu no kodolieročiem, gan arī ar atbalstu disidentiem.

Tādējādi šajā politiskajā akcijā trimdas jaunieši pievērsās līdz tam trimdas politiskajās akcijās netipiski plašam jautājumu lokam: vides problēmām, miera kustībai, atomieroču draudam, cilvēktiesību ievērošanas problēmām Austrumeiropā u. c., izceļot tautas pašnoteikšanās tiesības kā pamatu un garantu visām citām tiesībām un brīvībām. Tāpat organizatori cerēja, ka kuģa brauciens palīdzēs izveidot personīgus kontaktus trimdas baltiešu jauniešu starpā, kas būtu pamats baltiešu sadarbības turpināšanai, un izvirzīja arī baltiešu – un eventuāli arī Baltijas valstu – sadarbības apspriešanu par vienu no brauciena uzdevumiem.⁹

⁶ Cipulis 2001, 127.

⁷ Baltiešu brīvības un miera kuģis 1984.

⁸ Baltic Peace and Freedom Cruise Objectives. 2253-1-15, 35.

⁹ A Baltic Peace and Freedom Cruise. LNA LVA, 2253-1-16, 3.

² Graudiņš 2011.

³ Zaļkalne 2005, 45–46.

⁴ Graudiņš 2011, 252.

⁵ Sk. Ekmanis 2007.

Brauciena organizēšana un finansēšana

Kuģa brauciena plānošana sākās 1983. gada oktobrī V. Zaļkalna un M. Graudiņa vadībā. V. Zaļkalns koordinēja plānošanas darbus Zviedrijā, organizēja demonstrācijas utt.¹⁰, bet M. Graudiņš ļoti veiksmīgi spēja pārliecināt lielākās trimdas organizācijas – PBLA, *Daugavas Vanagus* (turpmāk – DV) u. c. – par atbalstu šo trimdas jauniešu izplānotajam pasākumam.

Tāda apjoma akcijas īstenošanai bija nepieciešams piesaistīt arī lietuviešus un igauņus. Pateicoties M. Graudiņam, tika izveidota starptautiska baltiešu jauniešu rīcības komiteja, un Baltijas brīvības un miera kuģa braucienam organizēja visu trīs Baltijas valstu trimdas jauniešu organizācijas ciešā sadarbībā. Attiecīgi arī pasākuma rīcības komiteju vadīja visu trīs Baltijas valstu pārstāvji: Ģintars Grušs (*Gintaras Grušas*) pārstāvēja lietuviešu trimdiniekus, M. Graudiņš – latviešus, Marts Kikerpū (*Mart Kikerpuu*) – igauņus.¹¹ No latviešu vidus brauciena plānošanā un organizēšanā aktīvi iesaistījās arī brauciena idejas autors V. Zaļkalns, Juris Kaža, Imants Gross un citi latvieši. Jāatzīmē arī Mārča Štāla loma brauciena rīkošanā. Viņš bija atbildīgs par brauciena plānošanas administratīvo pusi, ieskaitot kuģa īres līguma slēgšanu (Padomju Savienība izdarīja zināmu spiedienu uz kuģa īpašniekiem, draudot šo līgumu lauzt).¹²

Viens no galvenajiem priekšnoteikumiem, lai Brīvības un miera kuģa akcija varētu sasniegt savus mērķus, bija iespējami plaši pievērst sabiedrības uzmanību šai akcijai un līdz ar to Baltijas valstīm un to problēmām. Lai to panāktu, ļoti svarīgi bija plānot un pielietot publicitātes stratēģijas un principus darbam ar medijiem. Pirms kuģa brauciena latviešu trimdas sabiedriskais darbinieks un žurnālists J. Kaža sagatavoja šādu plānošanas dokumentu, iekļaujot iespējamo ieinteresēto mediju apskatu un ieteikumus publicitātes nodrošināšanai. Darbības plāns paredzēja vispirms izsūtīt medijiem vispārīgu preses paziņojumu,

kas dotu priekšstatu par pasākuma saturu un attiecīgi par to, kāda ir tā potenciālā vērtība kā ziņām. Lai pievilinātu žurnālistus piedalīties arī pašā braucienā, J. Kaža ieteica uzsvērt, ka uz kuģa ir pieejama sakaru aparatūra (kas ļautu žurnālistiem noraidīt ziņas tieši no kuģa, tātad nodrošināt aktuālas reportāžas). Visbeidzot, plāns paredzēja presei nosūtīt biežus un regulārus atgādinājumus par kruīzu katrreiz, kad tiktu papildinātas vai precizētas kādas jaunas būtiskas akcijas detaļas, tādā veidā pastāvīgi atgādinot par pasākumu. Kā vienu no ieinteresēšanas metodēm plāns ieteica šiem atgādinājumiem pievienot īsu faktu apkopojumu par dažādiem ar Baltijas valstīm saistītiem aspektiem, kas var būt interesanti pasaules medijiem, piem., Baltijas valstis un vide, Baltijas valstis un militārā drošība, baltiešu folkloru u. tml., vienlaikus tika norādīts, ka par vienu vai otru no šiem jautājumiem kruīza laikā tiks runāts sīkāk kādā konkrētā lekcijā vai diskusijā.¹³

Baltijas brīvības un miera kuģa akcijas īstenošana prasīja ievērojamus finanšu līdzekļus. Kopējās pasākuma izmaksas (ieskaitot kuģa īri, kuģa degvielu un ostas nodevas, reklāmas materiālus, rīkošanas izmaksas, ēdināšanu, telpu īri Kopenhāgenā un Stokholmā, transporta izdevumus u. c.) sākotnēji, projektu plānojot, tika lēstas ap 165 500 ASV dolāru¹⁴, vēlāk pat ap 235 000 dolāru¹⁵.

Daļu brauciena izmaksu sedza paši tā dalībnieki. Piedalīšanās braucienā bija par maksu, un tā izmaksas bija 300 ASV dolāru jauniešiem vecumā līdz 30 gadiem, bet pārējiem 350 vai 400 ASV dolāru atkarībā no kajītes tipa.¹⁶ Starptautiskās preses pārstāvju un uzaicināto viesu dalības izmaksas tika segtas no kopējiem akcijas rīkošanas līdzekļiem. Ievērojamu finansiālu atbalstu sniedza lielākās baltiešu trimdas organizācijas. PBLA ziedoja 30 000 dolāru, “vairākus tūkstošus” igauņu un lietuviešu centrālās organizācijas Kanādā

¹⁰ Graudiņš 2011, 252–255.

¹¹ Letter from Baltic Council to Estonian, Latvian, Lithuanian Organziations (20.11.1984). Latviešu dokumentācijas centrs Lielbritānijā, Baltic Council materiāli.

¹² Graudiņš 2011, 252.

¹³ Press contacts, Baltic peace and freedom cruise, by Juris Kaza. LNA LVA, 2253-1-16, 7–9.

¹⁴ Tentative budget: Baltic Peace and Freedom Cruise 1985. LNA LVA, 2253-1-16, 5.

¹⁵ A conservative budget (tentative). LNA LVA, 2253-1-16, 23.

¹⁶ Baltic Peace and freedom cruise faktu apkopojums. LNA LVA, 2253-1-15, 34.

un Lietuvas atbrīvošanas komiteja, DV Centrālā valde 500 dolāru¹⁷, ASV nodaļa – 1500 dolāru un dažādas citas latviešu, lietuviešu un igauņu organizācijas mazākas summas.¹⁸

Pārējos projekta īstenošanai nepieciešamos līdzekļus ieguva ziedojumu ceļā, rīkojot dažādas ziedojumu vākšanas akcijas dažādās valstīs un izlozes. DV Centrālā valde pēc M. Graudiņa ierosinājuma izdeva Baltijas brīvības un miera kuģa akcijai veltītu pastmarku 3000 loksnīšu tirāžā. 1000 no tām tika nodotas kuģa brauciena organizatoru rīcībā, bet atlikušās 2000 – sadalītas pa dažādu valstu DV nodaļām izplatīšanai. Marku tirdzniecība ienesa 4736 vācu marku lielu peļņu, kuru DV nodeva brauciena rīkotājiem tā finansēšanai.¹⁹

Lai iegūtu līdzekļus 1985. gada vasarā plānotajām daudzajām politiskajām akcijām, arī Brīvības nedēļai – Kopenhāgenas tribunālam un Baltijas brīvības un miera kuģa braucienam, PBLA 1985. gadā rīkoja plašu izlozi visās latviešu trimdas zemēs. Ar latviešu organizāciju un draudžu palīdzību uz vietām tika izplatītas loterijas biļetes, kuras trimdas latvieši tika aicināti gan iegādāties paši, gan arī izplatīt paziņām cittautiešiem savās mītnes zemēs.²⁰ Loterijas galvenais laimests bija ceļojums apkārt pasaulei divām personām jeb 10 000 ASV dolāru, otrs laimests – ceļojums uz Havaju salām divām personām jeb 2500 dolāru un trešais – Baltijas brīvības un miera kuģa brauciens divām personām jeb 1000 dolāru. Kopumā tika pārdotas izlozes biļetes par samērā lielu summu – 95 600 ASV dolāru. Lielākā daļa biļešu bija pārdotas ASV, kopsummā par 45 000 dolāru. Venecuēlā un Austrālijā pārdoto biļešu summa bija 14 560 dolāru katrā, Kanādā – 11 000 dolāru, Anglijā, Zviedrijā un Vācijā ieņēmumi bija trīs līdz četri tūkstoši katrā, Norvēģijā, Dānijā, Itālijā un Holandē ieņēmumi nesasniedza 100 dolārus. Loterijas galveno balvu ieguva 80 gadus vecā Erna Kalniņa

Kalifornijā.²¹ Atskaitot laimestu summas un precīzi nezināmu summu loterijas rīkošanas izmaksu segšanai, politisko akciju finansēšanai paredzētais atlikums no biļešu pārdošanas jebkurā gadījumā bija diezgan ievērojams. Tādējādi akcija bija veiksmīga.

Papildus vispārējai ziedojumu vākšanai tika izveidots arī kuģa brauciena stipendiju fonds. Ja kāds nevēlējās vai nevarēja braukt kruīzā pats, pastāvēja iespēja ziedot naudu brauciena stipendiju fondam. Turklāt organizatori solīja ievērot ziedotāju izteiktās vēlēšanās attiecībā uz potenciālajiem ziedojuma saņēmējiem un vēlmi “atbalstīt braucējus, kas pieder zināmai akadēmiskai organizācijai, vecuma grupai, konfesijai utt.”²² Trimdiniekiem attiecīgi bija iespēja ne tikai atbalstīt akciju kopumā, bet arī ziedot tieši, viņuprāt, nepieciešamas dalībnieku grupas piesaistīšanai šim braucienam, piem., konkrētas valsts vai pilsetas trimdas latviešu jauniešu ceļa izmaksu segšanai u. tml.

Brauciena norise

Baltijas brīvības un miera kuģa brauciens notika ar kuģi *Baltic Star*, un tas ilga trīs dienas. Akcijas sagatavošanas gaitā tika apsvērts arī variants rīkot sešas dienas ilgu braucienu pa maršrutu Stokholma–Kopenhāgena–Baltijas valstu krasti–Helsinki–Stokholma, kas tādā gadījumā ļautu nobraukt arī gar Lietuvas krastiem, nevis tikai gar Latvijas un Igaunijas krastiem, kā paredzēja īsākā trīs dienu ceļojuma versija.²³ Dažādu iemeslu dēļ sešu dienu versija tomēr tika atzīta par neīstenojamu un kā piemērotāka izvēlēta īsākā trīs dienu versija.

Īstenotā brauciena maršruts veda no Stokholmas (izbraukšana 26. jūlija vakarā) pa Baltijas jūru starp Gotlandi un Baltijas valstu krastiem līdz Helsinkiem. Helsinkos kuģis 28. jūlijā uzkavējās zināmu laiku, un brauciens turpinājās tālāk no Helsinkiem atpakaļ uz

¹⁷ Baltic Peace and Freedom cruise Major support organizations. LNA LVA, 2253-1-15, 37.

¹⁸ Graudiņš 1985.

¹⁹ Liepiņa 1995, 74–81.

²⁰ ALA valdes locekļa A. Lamberga vēstule latviešu organizāciju un draudžu ASV vadītājiem (30.04.1985.). LNA LVA, 2253-1-14, 12.

²¹ PBLA Brīvības nedēļas izlozes laimētāji 1985.

²² Mārča Štāla informatīvs uzsaukums tautiešiem, Stokholma (06.1985.). LNA LVA, 2253-1-15, 28.

²³ Final draft proposal for the Baltic Peace & Freedom cruise. ALA arhīvs birojā Rokvilā, kaste: Pasaules brīvo latviešu apvienība; mape: Baltic Freedom Cruise 1985.

1. attēls. Baltijas brīvības un miera kuģis Stokholmas ostā 1985. gada 29. jūlijā.
Foto: Laimons Niedre, no muzeja *Latvieši pasaulē* krājuma

Stokholmu (iebraukšana Stokholmā 29. jūlijā). Stokholmā arī vēl nākamajās dienās notika pasākumi, kas bija saistīti ar kuģa braucieni.²⁴ Pasākuma kulminācijā 31. jūlijā un 1. augustā notika plašs baltiešu folkloras koncerts Stokholmas brīvdabas muzejā.²⁵ Kuģa braucienā piedalījās kopumā 206 latvieši, 55 lietuvieši un 40 igauņi, vairums no tiem jaunieši. Tāpat piedalījās arī ap 50 dažādu Rietumvalstu laikrakstu, radio un televīzijas pārstāvju un ap 20 politiķu, zinātnieku, rakstnieku un mākslinieku.²⁶

Pie Baltijas brīvības un miera kuģa pasākumu kopuma būtu jāpieskaita arī demonstrācija Kopenhāgenā 25. jūlijā paralēli Pasauls Baltiešu apvienības rīkotā Kopenhāgenas tribunāla norisei, kura simboliski ievadīja visu Baltijas brīvības un miera kuģa akciju.

Demonstranti devās gājienā uz PSRS vēstniecību, kā arī noklausījās padomju disidenta Vladimira Bukovska runu.²⁷

Kuģa brauciena laikā tika īstenota plaša sarīkojumu programma: lekcijas, preses konference, diskusijas, piemiņas, kā arī kultūras un izklaides sarīkojumi. Diskusiju dalībnieki izskatīja iespējas panākt brauciena organizatoru izvirzīto prasību īstenošanu un meklēja risinājumus pastāvošajai cilvēktiesību un pašnoteikšanās tiesību neievērošanas situācijai Baltijā. Diskusiju dalībnieki arī analizēja iespējamus scenārijus, kas varētu rezultēties ar miera un brīvības iedibināšanu Baltijas valstīs, un lūkoja izvērtēt, vai šādi scenāriji ir tikai gaisa pilis vai reālas iespējamības.²⁸

²⁴ News Release. Baltic Peace and Freedom cruise. LNA LVA, 2253-1-15, 27.

²⁵ Baltic Peace and Freedom Cruise program. LNA LVA, 2253-1-15, 35.

²⁶ Zaļkalne 2005, 45–46.

²⁷ Radio Free Europe/Radio Liberty B-wire news report (26.07.1985). IHRC, kolekcija: Baltic tribunal, mape: Radio Report manuscripts.

²⁸ Baltic Peace and Freedom Cruise Rationale (06.1985). Māra Graudiņa personīgais arhīvs.

2. attēls. “Cietumnieku” gājiens pēc Baltijas brīvības un miera kuģa atgriešanās Stokholmā 1985. gada 29. jūlijā. Foto: Fricis Forstmanis, no muzeja *Latvieši pasaulē* krājuma

Diskusijās un semināros uz kuģa klāja piedalījās ne vien baltiešu trimdinieki, bet arī tādas redzamas personības kā igauņu izcelsmes Zviedrijas rakstnieks un politiķis Andress Kings (*Andres Küng*), bijušais Latvijas PSR Valsts drošības komitejas līdzstrādnieks Imants Lešinskis²⁹, krievu disidents un rakstnieks Vladimirs Bukovskis, zviedru vēsturnieks Kristians Gerners, bijušais Zviedrijas vicepremjers Pērs Ālmarks, bijušais politiešlodzītāis Gunārs Rode, Polijas *Solidaritātes* kustības pārstāvji u. c.³⁰ Uz kuģa klāja netālu no Gotlandes notika piemiņas brīdis baltiešu bēgļiem, kas gāja bojā, laivās bēgot no Baltijas uz Zviedriju. Braucot gar Baltijas valstu krastiem, atsevišķus piemiņas brīžus noturēja lietuviešu, vēlāk latviešu un naktī – igauņu trimdinieku grupas.³¹

Kuģa braucienu starpposmā Helsinkos 28. jūlijā notika vairāki Eiropas drošības un sadarbības konferences pasākumi, kas bija veltīti

Helsinku Nobeiguma akta parakstīšanas desmitgadei. Sarīkojumi tieši Helsinkos bija svarīgi, jo arī tematiski braucienu dalībnieku prasības saistījās ar Helsinku līguma noteikumos ierakstīto: iespēju mainīt robežas miermīlīgā ceļā un cilvēktiesību ievērošanu. Helsinkos paredzētā demonstrācija attiecīgi arī bija iecerēta Helsinku Nobeiguma akta parakstīšanas desmitgades atzīmēšanai. Tā bija pirmā oficiāli atļautā politiskā demonstrācija pēckara Somijā, kurā somu varas iestādes ļāva publiski demonstrēt Baltijas valstu karogus.³² Līdz pat pēdējam brīdim pastāvēja šaubas, vai plānotā demonstrācija tiks atļauta, tomēr tā notika.

Kopumā attiecībā uz Baltijas brīvības un miera kuģa akciju Somijas valdība bija spiesta ieturēt sarežģīti sasniedzamu līdzsvaru starp attiecību nepasliktināšanu ar PSRS, kas varētu notikt, atļaujot paredzētās akcijas, un demokrātiskai valstij piederīgo cilvēktiesību un pulcēšanās brīvības ievērošanu, kuras tiktu ierobežotas, aizliedzot šādu mierīgu demonstrāciju. Kompromisa meklējumos somu varas

²⁹ Baltic Peace and Freedom Cruise program. LNA LVA, 2253-1-15, 35.

³⁰ Zaļkalne 2005, 45.

³¹ Baltiešu dienas Skandināvijā 1985, 12.

³² Bohuslawsky 1985.

3. attēls. Paneldiskusija par mieru un cilvēku tiesībām Baltijas brīvības un miera kuģa akcijas laikā. Piedalās (no kreisās): Vladimirs Bukovskis (*Vladimir Bukovskij*) – padomju disidents un cilvēktiesību aizstāvis, zviedrs Tomass Magnusons (*Tomass Magnusson*), Andžejš Zvaņeckis (*Andrzej Zwanecki*) – poļu brīvās arodbiedrības *Solidarność* aktīvis, Džeimss Derderians (*James DerDerian*) – ASV politikas zinātnieks, Gunārs Rode – latviešu nacionālās pretošanās kustības dalībnieks, bijušais politeslodzītāis, disidents.

Foto: Paulīne Riemere, no muzeja *Latvieši pasaulē* krājuma

iestādes izmainīja kruīza kuģa piestātnes vietu, novirzot to no pasažieru ostas Helsinku centrā, kurā sākotnēji bija paredzēts piestāt, uz attālāko un daudz mazāk publisko industriālo ostu³³, taču plānoto demonstrāciju atļāva. Somu varas iestāžu neviennozīmīgo attieksmi pret Baltijas brīvības un miera kuģa akciju veicināja arī PSRS apgalvojumi, ka šis kruīzs varētu apdraudēt Helsinkos divas dienas vēlāk notiekošo sanākumi, kura bija veltīta Helsinku Nobeiguma akta desmitgadei un kurā bija paredzēts piedalīties ārlietu ministriem no 35 valstīm, kas bija parakstījušas šo aktu.³⁴

³³ Radio Free Europe / Radio Liberty B-wire news report (26.07.1985). IHRC, kolekcija: Baltic tribunal, mape: Radio Report manuscripts.

³⁴ Radio Free Europe / Radio Liberty B-wire news report “Finnish embarrassed over freedom cruise” (27.07.1985) (turpat).

Helsinki demonstrācija aizsākās ostā, un gājieni devās cauri pilsētai līdz Vecās baznīcas parkam (*Old Church Park*), kur atrodas piemineklis somiem, kuri piedalījušies Igaunijas neatkarības karā. Mediji atzīmēja, ka gājiena laikā populārākais sauklis bijis *Nyet, nyet, Soviet!*. Demonstrācija noritēja bez starpgadījumiem. Pie pieminekļa runu teica vispirms Somijas Lauku partijas pārstāvis Sepo Karhu (*Seppo Karhu*), kam sekoja padomju disidenta V. Bukovska un A. Kinga runas.³⁵

Medijos publicētajās ziņās aprakstīts, ka somi šo demonstrāciju uzņēmuši ļoti pozitīvi un tā noritējusi emocionāli sakāpinātā gaisotnē, daudziem somiem piedaloties demonstrācijā un jūtot līdzīgi Baltijas valstu liktenim.

³⁵ Helsinki International Service in Finnish ziņu apkopojums LD281846 (28.07.1985) (turpat).

Kopumā demonstrācijā un vainagu nolikšanā pie Igaunijas brīvības cīņu atbalstītāju piemiņķļa varētu būt piedalījušies ap 2000 cilvēku.³⁶ Nozīmīga bija šai demonstrācijai un kuģa akcijai kopumā veltītā reportāža Somijas televīzijā pusstundu garā raidījumā, turklāt šis raidījums bija redzams arī Tallinā.³⁷

Pēc plānotās demonstrācijas beigām, 28. jūlija pēcpusdienā, baltieši sarīkoja arī iepriekš nepieteiktu nelielu demonstrāciju pie PSRS vēstniecības Helsinkos. Tās gaitā somu policija arī aizturēja vairākus cilvēkus, kas gan drīz vien tika atbrīvoti.³⁸ Šo demonstrāciju aizsāka astoņi baltiešu jaunieši, kuri klusējot stāgāja šurpu turpu pa ietvi iepretim PSRS vēstniecībai ar populārā "uzvaras" (*Victory – V*) žestā paceltām rokām. Demonstrācijas dalībnieku skaits pamazām pieauga līdz aptuveni 20–30 cilvēkiem, kā arī vairākiem simtiem skatītāju un žurnālistu.³⁹

Politisko prasību formulēšana bija arī paša kuģa brauciena dienaskārtībā. Uz kuģa brauciena laikā tika izstrādāta un pieņemta Dānijas, Islandes, Norvēģijas, Somijas, Zviedrijas un PSRS valdībām adresēta rezolūcija *Par mieru, drošību un cilvēktiesībām Ziemeļvalstīs un Baltijas valstīs*. Deklarācija aicināja PSRS valdību ievērot starptautiskās vienošanās par cilvēktiesībām un pašnoteikšanās tiesībām un dot iespēju baltiešiem pašiem noteikt savu likteni. Ziemeļvalstu valdības savukārt tikai aicinātas pārrunāt ar PSRS iespēju izveidot Baltijas reģionā no atomieroņiem brīvu teritoriju, kā arī dažādos forumos iniciēt situācijas izvērtējumu Baltijas valstīs attiecībā uz cilvēktiesību normu ievērošanu.⁴⁰

Kuģa brauciens noslēdzās Stokholmas ostā 29. jūlija priekšpusdienā, taču vairāki saistītie pasākumi turpinājās vēl arī 29. jūlijā

un nākamajās dienās. 29. jūlijā notika kuģa brauciena dalībnieku mītiņš Stokholmas pilsētas centrā, kura dalībniekus uzrunāja vairāku Zviedrijas politisko partiju (Zviedrijas liberālās partijas, Zviedrijas konservatīvās partijas u. c.) pārstāvji.⁴¹ Savukārt 30. un 31. jūlijā Stokholmas Universitātē notika Baltijas nākotnes seminārs, kurā piedalījās ap 200 dalībnieku – gan baltieši, gan arī zinātnieki no Zviedrijas, ASV, Lielbritānijas un Vācijas. Semināra dalībnieki – vēsturnieki, politologi un militārās drošības eksperti – divu dienu garumā sprieda par iespējamajiem Baltijas reģiona nākotnes attīstības variantiem, pieskaroties tādiem jautājumiem kā eventuālu pārmaiņu Baltijas valstīs ietekme uz pārējām reģiona valstīm, reģiona valstu attieksme pret baltiešu prasībām, baltiešu iespējas iespējot politisko situāciju u. tml.⁴²

PSRS reakcija

Kuģa akcijas publicitāti lielā mērā sekmeja tieši izteiktā PSRS reakcija. Padomju Savienība veltīja šai baltiešu jauniešu organizētajai akcijai gan kritizējošus rakstus, gan uzbrūkošus un apvainojošus informācijas aģentūras TASS paziņojumus. TASS paziņojums 1985. gada 15. jūlijā lietoja dzelīgus vārdus gan par Kopenhāgenas tribunālu, kas notika tieši pirms kuģa brauciena, gan arī pašu Baltijas brīvības un miera kuģa akciju. *Baltic Star* tika nosaukts par "speciāli noīrētu pirātu kuģi", no kura Somijas galvaspilsētā krastā izkāpšot "bandītu bars".⁴³ Paziņojumā minēts arī, ka kuģa dalībnieki, braucot gar PSRS jūras robežu, paredzējuši nogādāt Baltijas valstīs lielu daudzumu pretpadomju materiālu, izmantojot šim nolūkam speciālus negrimstošus konteinerus un gaisa balonus. Kā pretpadomju materiālu avots un abu akciju īstenotājs norādīta ASV Centrālā izlūkošanas pārvalde (CIP) un "NATO reakcionārās aprindas", kuras vēlas "padarīt vēl saspringtāku esošo situāciju

³⁶ Baltiešu dienas Skandināvijā 1985, 13.

³⁷ Brīvības kuģa politiskā nozīme 1985.

³⁸ Helsinki International Service in Finnish ziņu apkopojums LD281846 (28.07.1985). IHRC, kolekcija: Baltic tribunal, mape: Radio Report manuscripts.

³⁹ Radio Free Europe / Radio Liberty B-wire news report "Finnish press reaction to Baltic cruise" (01.08.1985) (turpat).

⁴⁰ Radio Free Europe / Radio Liberty B-wire news report "Baltic Resolution text" (29.07.1985) (turpat).

⁴¹ Radio Free Europe / Radio Liberty A-wire news report "Intro Baltic" (29.07.1985) (turpat).

⁴² Bērtīsa 1985, 1.

⁴³ TASS in English (15.07.1985). Māra Graudiņa personīgais arhīvs.

pasaulē”⁴⁴. Šādi un līdzīgi PSRS izteikumi norādīja uz zināmas problēmas esamību Baltijas valstīs un radīja izbrīnu Rietumu sabiedrībā. Londonas avīze *The Times* atzīmēja, ka šāds pārspīlēts jūtīgums “ir labākais indikators, ka pārmaiņas Baltijas republikās nemaz nav tik neiespējamas, kā šobrīd šķiet”⁴⁵.

Kuģa braucienam uzmanību pievērsa arī Latvijas PSR Ārlietu ministrija, izplatot Latvijas žurnālistiem savu interpretāciju, kā “pareizi” attiekties pret šo braucienu.⁴⁶ Raksti par kuģa braucienu parādījās arī Latvijas PSR oficiālajā laikrakstā krievu valodā *Sovetskaja Latvija*.

PSRS izteiktos pārmērumus kruīza rīkotāji atspēkoja, norādot, ka pilnīgi noteikti neizmantos kuģa braucienu radio raidījumu noraidīšanai uz Baltiju vai arī drukātu propagandas materiālu nogādāšanai Baltijas valstīs ar balonu vai peldošu konteineru palīdzību un vispār izvairīsies veikt jebkādas darbības, kas varētu kalpot par iegānu padomju robežapsardzes spēkiem apturēt kuģi vai mēģināt uzkāpt uz kuģa. Organizatori noraidīja arī viedokli, ka kuģa akciju apmaksā Rietumvalstu specdienesti. Kā vienu no iespējamajiem izskaidrojumiem PSRS pārliecībai par specdienestu finansējuma iesaisti kuģa brauciena organizatori minēja domu, ka, iespējams, PSRS neapzinās, ka baltieši rietumos kopumā ir materiāli visnotaļ labi nodrošināta sabiedrības grupa.⁴⁷ Ņemot vērā PSRS izteiktos pārmērumus un brīdinājumus, pirms kuģa izbraukšanas gan pašu kuģi, gan arī brauciena dalībnieku bagāžu pārbaudīja Zviedrijas policija, un, tā kā nekas aizdomīgs vai miermīlīgai akcijai nepiemērots netika atrasts, kuģis uzsāka braucienu, kā plānots.⁴⁸

Papildu uzmanību kuģim piesaistīja vairāki incidenti brauciena gaitā. Ziņa par bumbu pie akcijas rīkotāju biroja Stokholmā un uz kuģa pirms tā izbraukšanas, kā arī padomju

patruļkuģu agresīvie manevri kuģa tuvumā brauciena laikā radīja papildu interesi par braucieni un tā norisi.⁴⁹ Kuģa īpašnieks gan sarunā ar žurnālistiem noraidīja izskanējušās baumas, ka kuģis it kā saņēmis uzspīdzināšanas draudus, bet apstiprināja, ka izjutis zināmu padomju spiedienu atcelt paredzēto braucienu.⁵⁰

Rezultāti un ietekme

Baltijas Brīvības un miera kuģa brauciens ieguva ļoti plašu publicitāti, to pieminēja vairāk nekā 2000 rakstu dažādu valstu presē, kā arī daudzi radio un televīzijas raidījumi vairākās valstīs. Publikācijām tieši par pašu kuģa braucienu sekoja arī virkne saistītu rakstu par Baltijas valstīm kopumā, intervijas ar baltiešu trimdniekiem, kā arī vairāki desmiti atbildes publikāciju un paziņojumu no PSRS puses.

Par kuģa braucienu plaši rakstīja to Skandināvijas valstu prese, kurās iegriezās kuģa maršruts, kā arī vispār Eiropas prese. Taču reportāžas par kuģa braucienu un plašākas publikācijas parādījās arī tādās no Baltijas jūras tālās valstīs kā Argentīna, Brazīlija, Austrālija, Saūda Arābija, Japāna u. c. Pēc formas un satura minētās publikācijas iespējams iedalīt vairākās grupās. Brīvības un miera kuģi pieminēja lielo preses aģentūru, dažādu valstu nacionālo laikrakstu redakciju, kā arī brīvo žurnālistu ziņās un rakstos. Pēc satura šie raksti ziņoja par pašu kuģa braucienu vai rakstīja par Baltiju kopumā, par Baltijas tautām un to likteni.⁵¹

Tāpat par kuģa braucienu ziņoja dažādu valstu radio un televīzijas dienesti. Radio *Brīvā Eiropa / Radio Brīvība (Radio Free Europe / Radio Liberty)* katru dienu no kuģa klāja raidīja nelielas tiešraides.⁵² Reportāžu no demonstrācijas Helsinkos 28. jūlijā raidīja Somijas radio raidījums *Radio Magazine*.⁵³

⁴⁹ Graudiņš 2011, 242.

⁵⁰ Radio Free Europe / Radio Liberty B-wire news report (27.07.1985). IHRC, kolekcija: Baltic tribunal, mape Radio Report manuscripts.

⁵¹ Bērziņš, Teness 2011, 261.

⁵² Report to the World Baltic Conference (05.09.1985). LNA LVA, 2253-1-16, 10.

⁵³ Sk. raidījuma teksta atšifrējumu: Helsinki International Service in Finnish ziņu apkopojums LD281846 (28.07.1985). IHRC, kolekcija:

⁴⁴ Turpat.

⁴⁵ Brown 1985.

⁴⁶ Gudra ārpolitika 1993.

⁴⁷ Radio Free Europe / Radio Liberty B-wire news report (24.07.1985). IHRC, kolekcija: Baltic tribunal, mape: Radio Report manuscripts.

⁴⁸ Radio Free Europe / Radio Liberty A-wire news report (27.07.1985) (turpat).

Vērtējot Baltijas brīvības un miera kuģa akcijas rezultātus un ietekmi, ASV dzīvojošais lietuviešu izcelsmes publicists Viktors Naks (*Victor A. Nakas*) šo akciju nodēvējis par “radošāko un efektīvāko publisko attiecību kampaņu, kādu jebkad veikuši diasporas baltieši”⁵⁴. Tā neapšaubāmi bija viena no rūpīgāk izplānotajām un publicitātes ziņā veiksmīgākajām latviešu trimdas akcijām. Līdzīgā apjomā un vairāk nekā par Brīvības un miera kuģi par Baltijas valstīm pasaules prese ziņoja vēl tikai Baltijas valstu neatkarības atgūšanas periodā. Ziņas par kuģa braucienu un tā dalībnieku izvirzītajām problēmām parādījās visdažādāko valstu medijos visos kontinentos. Šī akcija “izvirzīja Baltijas neatkarības jautājumu laikrakstu pirmajās lapaspusēs laikā, kad tikai retais, izņemot pašus baltiešus, uzskatīja, ka šāds jautājums vispār eksistē”⁵⁵.

Jāatzīmē arī Baltijas brīvības un miera kuģa brauciena zināma ietekme uz Somijas un Zviedrijas sabiedrisko domu un attieksmi pret PSRS un Baltijas valstīm.⁵⁶

Nobeigumam

Atšķirībā no daudzām citām iepriekš trimdas laikā notikušām politiskām akcijām, Baltijas brīvības un miera kuģis nebija atbildes reakcija uz kāda Latvijai nozīmīga vēsturiska notikuma kārtējo gadadienu vai kādu politisku notikumu, Rietumvalsts pieņemtu lēmumu vai padomju amatpersonas ierašanos vizītē Rietumos. Abas viena pēc otras notikušās akcijas – Kopenhāgenas tribunāls un kuģa brauciens – bija jauns sasniegums trimdas politisko aktivitāšu vēsturē: aktīva, trimdas iniciēta politiska akcija starptautiskā mērogā, kas balstījās tieši uz trimdas jauniešu pašiniciatīvu un vēlmi aktīvi paust viedokli par notiekošo Baltijas valstīs un piesaistīt tam pasaules uzmanību.

Kuģa brauciena akcija, pateicoties tās veiksmīgajai publicitātes stratēģijai un ļoti plašajam un tolaik ļoti aktuālajam jautājumam

lokam, kurus šī akcija uzrunāja (vides problēmas, bruņošanās ar atomieročiem u. tml.), saistot tos ar situāciju Baltijas valstīs, panāca ievērojamu pasaules mediju uzmanību. Sava nozīme brauciena panākumos bija tā piesaistei Helsinku Nobeiguma akta parakstīšanas desmitgadei un, kā norādījusi L. Zaļkalne, arī labi izvēlētam gadalaikam, proti, tas notika vasaras vidū, kad medijiem parasti ir mazāk aktuālu ziņu.⁵⁷ Kuģa akcijas aktualizētie un apspriešanai izvēlētie jautājumi bija svarīgi ne vien Baltijas valstīm, bet arī visā pasaulē, kas veicināja to plašāku apspriešanu medijos un sabiedrībā. Salīdzinot šīs akcijas iegūto publicitāti ar citām, iepriekšējās desmitgadēs trimdā īstenotām plašām politiskām akcijām, gan ir jāņem arī vērā tehnoloģiju attīstība un informācijas aprites uzlabošanās, kuru rezultātā 80. gadu vidū ziņas par Baltijas brīvības un miera kuģa akciju varēja operatīvi izplatīties visā pasaulē. Vēl, piem., 60. gadu vidū līdzīga pasākuma ātra un plaša publicitāte vispār nebūtu iespējama.

Baltijas brīvības un miera kuģa brauciens pelnīti ir ticis dēvēts par atmodas priekšvēstnesi. Šī akcija spilgti demonstrēja notiekošās pārmaiņas arī trimdas politiskās darbības raksturā. Tā zināmā mērā noslēdz trimdas aukstā kara paismu un bēgumu determinēto politiskā lobija centienu periodu mītnes zemēs un iezīmē pāreju uz atmodas laikam raksturīgajiem trimdas politiskās darbības paņēmieniem, ieskaitot proaktīvu rīcību un pasaules sabiedriskajai domai aktuālu argumentu izmantošanu.

Kopumā Baltijas brīvības un miera kuģis bija prasmīgi rīkota publicitātes akcija, kura izcēla Baltijas valstu jautājumu pasaules sabiedrības uzmanības lokā.

Raksts tapis valsts pētījumu programmas *Latvijas mantojums un nākotnes izaicinājumi valsts ilgtspējai* projektā *Indivīda, sabiedrības un valsts mijiedarbība kopējā Latvijas vēstures procesā: vērtību konflikti un kopīgu vērtību veidošanās vēsturiskos lūzuma punktus* (projekta Nr. VPP-IZM-2018/1-0018).

Baltic tribunal, mape: Radio Report manuscripts.

⁵⁴ Nakas 1985.

⁵⁵ Kalniņš 2005.

⁵⁶ Sīkāk sk. Graudiņš 2011, 247–248.

⁵⁷ Zaļkalne 2005.

VĒRES

- Baltiešu brīvības un miera kuģis (1984) *ELJA Informācija*, 102 (01.07.1984.), 79–80.
- Baltiešu dienas Skandināvijā: Lielo notikumu hronoloģija (1985) *Vēja Zvani*, 16, 12.
- Bērziņš, U.; Teness, V. (2011) Baltijas brīvības un miera kuģis – Rietumu pasaules vērtējums. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā: Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija.
- Bērztīsa, M. (1985) Pirmais Baltijas nākotnes seminārs. *Laiks* (11.09.1985.).
- Bohuslawsky, M. (1985) Wave of resistance born on high seas. *Toronto Sun* (30.07.1985.).
- Brīvības kuģa politiskā nozīme (1985) *Laiks* (17.08.1985.).
- Brown, A. (1985) Why the Balts can live in hope. *The Times* (02.08.1985.).
- Cīpulis, A.; Brancis, M. (sast.) (2001) *Pasaules brīvo latviešu apvienības darbības apskats 1956–2001: Rakstu un materiālu krājums*. Rīga : Latvijas Valsts arhīvs.
- Ekmanis, R. (2007) Starptautiskie raidījumi latviešu valodā 20. gs. otrā pusē. *Jaunā Gaita*, 250, 251.
- Graudiņš, M. (1985) Brīvības kuģis gaida dalībniekus. *Latvija* (29.04.1985.).
- Graudiņš, M. (2011) Baltijas brīvības un miera kuģis – Atmodas priekšgājējs. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā: Apvienotā pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija.
- Gudra ārpolitika – mūsu drošības ķīla (1993) *Zvaigzne*, 1, 5.
- Kalniņš, O. (2005) *Baltic Peace and Freedom Cruise remembered*. Pieejams: <http://www.li.lv/en/?id=46&news=61> (20.06.2011.).
- Liepiņa, A. (red.) (1995) *Laiks, telpa, ļaudis: Daugavas Vanagu organizācijas desmit gadi 1983–1992*, 5. Toronto : DV CV.
- Nakas, V. A. (1985) *The Beginnings of a Baltic-Scandinavian Understanding*. Pieejams: http://www.lituanus.org/1985/85_4_05.htm (13.05.2020.).
- Nyet Nyet Soviet: Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā* (2018) Rīga : Muzejs un pētniecības centrs “Latvieši Pasaulē”.
- PBLA Brīvības nedēļas izlozes laimētāji (1985) *Laiks* (26.06.1985.).
- Zaļkalne, L. (2005) 1985 – Baltijas valstis atgriežas pasaules kartē. *Jaunā Gaita*, 241, 45–46.